

PRONAĐENA JE LANOSOVIĆEVA „BOGOMOLNA KNJIŽICA”

Franjo Emanuel Hoško

Na nedavnom znanstvenom skupu o Marijanu Lanosoviću (1742–1812) u Slavonskom Brodu 19. i 20. studenog 1982. ponovljena je tvrdnja da je Lanosovićeva *Bogomolna knjižica* zagubljena. Prije više od jednog stoljeća tu je knjigu najvjerojatnije imao u ruci Ivan Kukuljević jer je zabilježio njezin točan naslov i točan broj stranica: „*Bogomolna knjižica iz pismah Davidovih i crkvenih knjigah za duhovnu korist dušah karstjanskih*; u Budimu, 1782. 8. str. 141.”¹ Na to je Lanosovićevo djelo ponovno 1899. upozorio Milivoj Šrepel kad je objavio zapise Josipa Jakošića s kraja 18. st. *Scriptores Interamniae* koji u njima preriče naslov spomenutog djela ovim riječima: „Molitvenik sastavljen na iliričkom jeziku iz Davidovih psalama i crkvenih knjiga, (izdan) u Budimu 1782. u (formatu) 8.”² Marljivi proučavatelj prosvjetnog i književnog stvaralaštva u Slavoniji, Tomo Matić, nije više mogao pronaći tu Lanosovićevu knjigu pa je spominje pozivajući se na Kukuljevića,³ a noviji povjesničari hrvatske književnosti više se i ne osvrću na to Lanosovićevo djelo.⁴

Primjerak se Lanosovićeve *Bogomolne knjižice* ipak sačuvao u poznatoj knjižnici obitelji Brlić u Slavonskom Brodu. Pronašao ga je sredinom 1983. Vatroslav Frkin, arhivar i knjižničar Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda.⁵ Pronađeni se

---

1 Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI: *Bibliografija hrvatska*. Zagreb, 1860, 84, br. 965. – Kukuljević ipak nije posve točno zabilježio naslov Lanosovićevog djela pogrešno zapisujući riječ „karstjanskih” umjesto Lanosovićevog idioma „kerstjanski”.

2 Milivoj ŠREPEL (izdavač): *Jakošićev spis: Scriptores Interamniae. Grada za povjest književnosti hrvatske JAZU*, 2(1899), 137.

3 Tomo MATIĆ: *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*. Zagreb, 1945, 153. – Premda Matić priznaje da zapis o *Bogomolnoj knjižici* prenosi od Kukuljevića, on ga prenosi pogrešno jer riječ „pismah” prenio kao „pisma”. Tako se izgubio pravi smisao te riječi jer je Lanosović izraz „psalam” zamijenio s „pisma”, tj. „pjesma”.

4 Npr. Krešimir GEORGIJEVIĆ: *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeca u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb, 1969, 229, 230.

5 Na ovom mjestu također zahvaljujem svojem redovničkom subratu Vatroslavu Frkinu što mi je prepustio mogućnost prikaza pronađene *Bogomolne knjižice* domaćoj kulturnoj javnosti.

primjerak danas čuva u knjižnici franjevačkog samostana u Slavonskom Brodu.⁶ Knjiga je u vrlo dobrom stanju. Naknadno je uvezana u tvrde kartonske korice zajedno s rukom ispisanim listovima, i to tako da ti listovi prethode i opet slijede tiskani tekst Lanosovićevog molitvenika.⁷ Dimenzije knjige nisu originalne, jer ih je izmijenio naknadni postupak uvezivanja, ali očito nisu značajno promijenjene (vel. 10 x 16 cm). Paginacija molitvenika počinje prvom stranicom poslije naslovnog lista premda ni ta stranica ne nosi brojku nego je na tom mjestu vinjeta koja prikazuje moliteljicu sa srcem u ruci. Moliteljica kleči na oblacima; lijevo je od nje križ, a desno sidro; iznad nje barokno stiliziran okvir zatvara otvor među oblacima. Poledina je tog lista obilježena brojkom 2 i zatim paginacija redovito slijedi svaku stranicu do brojke 141. Poledina tog posljednjeg numeriranog lista nije više označena brojem kao ni sljedeći list, ali na njih upućuju vodice „uka-“ (ukazalo) i „po-“ (pomanjkanja). Na prvoj stranici tog posljednjeg otisnutog lista jest vinjeta koja prikazuje voće, a na drugoj zaključni znak sa dvije točke iz kojih iz kojih izbijaju svjetlosne zrake. Na početku i na kraju uvezanog sveska, zatim na naslovnoj stranici knjige i na 33. stranici knjige utisnut je pečat s natpisom: „Knjižnica obitelji Brlić u Brodu n(a) S(avi)“.

Cjelovit naslov i zapis na naslovnoj stranici ove Lanosovićeve knjige glasi: *BOGGOMOLNA / KNJIXICA / IZ / PISMAH DAVIDOVIH / I / CERKVENIH / KNJIGAH POMNJIVO SLOXENA, I NA SVITLOST / DANA / ZA / DUHOVNU KORIST / DUSHAH KERSTJANSKI / PO / FR. MARIANU LANNOSSOVICHU, / REDA S. O. FRANC. DERXAVE S. IVANA KA- / PISTRANA S. BOGGOSLOVICE, I ZAKONA CERKVE- / NOGA SADANJEMU SHTIONIKU. / M.DCC.LXXXII. / S Dopushtenjem Stareshinah. / U BUDIMU, / SLOVIMA KATARINE LANDEREROVE VDOVICE*. Na drugoj je stranici naslovnog lista otisnut moto Lanosovićevog pisanja: „Jerbo je potribito vazda moliti, a ne pristati. Luc. XVIII, 1.“ U sam molitvenik Lanosović je najprije uvrstio „molitve jutrenje“ (/1/), i to: molitvu neposredno po buđenju, Očenaš, Zdravomariju, Vjeronanje, čin kajanja sa zazivom oprostjenja kakvi su uobičajeni na početku mise, zatim posebne preporuke Blaženoj Djevici Mariji, anđelu čuvaru i svecima zaštitnicima; na kraju je tih jutarnjih molitava predviđeno i moljenje Pozdrava anđeoskog (/2/-6). Tijekom radnog dana valja moliti prije i poslije „svakog dilovanja“ (6-7), kad se napušta kuća (7), prolazi kraj raspela (7) i groblja (7). Odlazak u crkvu također treba popratiti posebnim molitvama na ulasku (8), pri škropljenju blagoslovljenom vodom (8) i kod pozdrava „Svetotajstvu“ (8-10).

---

6 Vlasnica knjižnice obitelji Brlić, gospođa Zdenka Benčević Brličeva, na trećem listu knjige vlastoručno je 19. VIII. 1983. zapisala: „Poklanjam ovu knjigu knjižnici franjevačkog samostana u Sl. Brodu.“ Tom je zapisu pridodala gornji nadnevak i svoj vlastoručni potpis.

7 U novouvezanom svesku ima 16 listova prije Lanosovićevog djela, a 13 listova poslije njega. Ispisani su, čini se, jednom rukom, ali u različito vrijeme. Jedan dio je zapisao pisac 8. svibnja 1809. u Slavonskom Brodu. Tom se zgodom i potpisao: Blasius Matkovich.

Osobit skup molitava valja koristiti „za poslušati posvetilište S. Mise” (11–48). Te su molitve razdijeljene u dva različita niza. Prvi se sastoji od doslovno prevedenih ili pre-rečenih misnih molitava koje govori latinski sam svećenik (12–32), a drugi je sastavljen za one koji žele „slušati S. Misu s promišljanjem otajstvih muke i smerti Isukerstove, koja u Misi ponavljaju se” (33–48). Novi je slijed molitava predložen za pripravu, samo obavljanje i zahvaljivanje kod pristupanja sakramentima ispovijedi (48–54) i pričesti (54–62). Isto tako poseban skup molitava čine „različite molitve koje se s vremenom moliti mogu” (63–79). Počinju litanijama Gospinim (63–65) i pripadnim marijanskim molitvama i himnima prema različitim dijelovima crkvene godine (65–71), a nastavljaju se molitvama pojedinim svecima: sv. Josipu, sv. Joakimu i Ani, sv. Franji Asiškumu, sv. Antunu Padovanskomu, sv. Ivanu Nepomuku, sv. Barbari, sv. Katarini, sv. Stjepanu Prvomučeniku, sv. Marijanu, bilo kojem mučeniku i svim svetima (71–78). Taj dio molitvenika završava večernjom molitvom (78, 79).

Novi odsjek molitvenika sadrži molitve „koje se govore kako i kada ti bude od njih potreba” (80). Prva je među njima 90. psalam (80, 81), zatim molitva za oprostjenje grijeha (82–84), pa od „muke Isusove” (84), a onda slijede molitve: u nemoći (85), za mir (86, 87), u vrijeme gladi i kuge (87–90), za kišu i vedrinu (90), za obitelj (90, 91), za Crkvu, papu (91), cara ili kralja (91), za prijatelje i duše umrlih (92, 93), za roditelje, braću, rođake i dobročinitelje te za pokojne (94, 95). Sljedeći je niz molitava predviđen za „osobita stanja čovičanska” (95). Niz počinje molitvom za vojnike, koju je sastavio sv. Ivan Kapistranski, za one koji su „u ratu protiv Turcima” (95, 96). Niz se nastavlja molitvom za potrebe oženjenih (96, 97), težaka (97, 98), bogatih, ubogih, slugu i sluškinja (98, 99) te bolesnih (100). Predviđene su i dvije molitve za sretnu smrt i jedna za umrloga (100–104). Tim je molitvama Lanosović pridodao kratke zazive Presvetom Trojstvu i obrasce čina vjere, ufanja, ljubavi te kajanja uz napomenu da je za te molitve papa Klement XIV. vezao i oproste (105–108). Posljednji dio molitvenika predstavlja sedam pokorničkih psalama (Psalmi 6, 31, 37, 50, 101, 129. i 142.) s litanijama svih svetih (108–122). U taj je dio molitvenika uvršten i 69. psalam s pripadnim molitvama uz spomenute litanije (122–126). Molitveni dio *Bogomolne knjižice* završava molitvama prije i poslije jela (126–127) i himnom Tebe Boga hvalimo (127–130).

Molitveniku je Lanosović dodao i dvije upute: prva je „nauk od molitve i kako moliti imamo” (130–135), a druga je „od dužnosti kerstjanskih iz Svetoga Pisma izvađenih” (136–140). U toj se drugoj uputi najprije navode općenite kršćanske dužnosti, a zatim posebne dužnosti pojedinih dobnih i društvenih skupina: oženjenih, roditelja, djece, staraca, starih žena, mladeži, podložnika, gospodara, slugu, bogatih i siromašnih. Na posljednjoj paginiranoj stranici (141) nalazi se zaključni iskaz o liku „pravoga kršćanina”, a sadržaj i popis tiskarskih pogrešaka otisnuti su na preostale tri nepaginirane stranice.

Bogomolna knjižica ovim pregledom svojeg sadržaja otkriva da Lanosović u izboru molitava uglavnom slijedi dugu tradiciju katoličkih molitvenika, ali je istodobno lako primijetiti da je on izostavio neke osobito uvriježene molitve i pobožnosti, npr. Gospinu kronicu, sve litanije osim Marijinih i svih svetih te pobožnost križnoga puta. Dok

Lanosović izostavlja spomenute molitve, dotle molitvama za slavljenje mise daje ne-uoobičajeno mnogo prostora navodeći dva molitvena ciklusa za sudjelovanje kod proslave euharistije (11–32; 33–48). To nisu jedine novosti Lanosovićevog molitvenika. Zapravo je najveća novost sam sastav pojedinih molitava. One su najvećim dijelom sastavljene od biblijskih rečenica; ponekad bez ikakvog dodatka, a ponekad je biblijska rečenica utkana u poseban molitveni obrazac. Spomenuti drugi ciklus misnih molitava, na primjer, započinje upozorenjem za sam početak mise, „kada se misnik čeka”, i glasi: „Spomeni se poslidnje večere, na kojoj Isukerst posvetilište prvo učini, i sebe nam svim za blagovanje dade. Nije li vridno, da i ti poznadeš ovu njegovu neprocinjenu ljubav.” (33). Zatim nastavlja „uzdisanje” koje glasi: „Poznajem Gospodine Isukerste da dok si ljubio tvoje, do sverhe u istinu jesi jih ljubio. *Johan. XIII.* Evo bo si pripravio prid licem mojim gozbu protiva onim, koji muče mene. *Pis. XII (psalam 12).* Tebi ću također posvetiti sada posvetilište fale, i ime Gospodinovo zazvati ću. *Pis. CXIII.*” (33, 34). U preostalim molitvama ovog ciklusa sudjelovanja u proslavi mise ima još devedeset šest navoda iz Biblije (34–48). Tako te molitve imaju historijsko-misterijski sadržaj i očito se bitno razlikuju od historijsko-alegorijskih misnih molitava iz prethodnog baroknog i kasnijeg romantičkog vremena. Prvi pak ciklus misnih molitava sadrži prijevod svećenikovih molitava i tako je raspoređen da ih vjernik moli iz molitvenika na hrvatskom jeziku za sebe, a svećenik ih izgovara na latinskom jeziku. Najveći dio preostalih molitava, posebno molitve svecima, također potječe iz Biblije, časoslova ili misala. Molitve svecima sadrže redovito antifonu (pridpisnicu), responzorij i zbornu molitvu. Tako sadržaj *Bogomolne knjižice* uistinu opravdava navode iz naslova da je molitvenik „iz pismah Davidovih i cerkvenih knjigah pomljlivo složen.”

Ovakav sastav molitvenika i sadržaj samih molitava mogao je nastati upravo u prvim godinama vladanja cara Josipa II. (1780–1790) kad se pod utjecajem razmahalog jozefinizma naglo promijenila sva crkvena literatura. Iz *Bogomolne knjižice* teško je razabrati koliko je sam Lanosović osobno prihvatio i usvojio jozefinističko shvaćanje o kršćanskoj pobožnosti i onda ga izrazio u svojem molitveniku jer nije isključeno da je na sadržaj molitvenika osjetno utjecala i cenzura državnog aparata.⁸ Kasniji Lanosovićev životni put u Beč (1788–1791) i sudjelovanje u radu oko rječnika Joakima Stullija nameću slutnju da njemu ni osobno nisu bile tuđe ideje jozefinizma premda ima znakova da je nastojao biti vjeran prethodnoj molitveničkoj i općoj crkvenoj tradiciji.⁹ No sama je *Bogomolna knjižica* provorazredan dokaz prodora jozefinističkog shvaćanja o kršćanskoj molitvi i pobožnosti u hrvatsku molitveničku literaturu. Jozefinizam je, naime, odbijao zajedničko moljenje krunice i svih litanija osim Marijinih i svih svetih, a pobožnost križnog puta želio je svesti isključivo na one postaje koje su zajamčene u Evandjelju.¹⁰ Jozefinizam je također usvojio kritiku kršćanskih pobožnosti Lodovica

8 Usp. Grete KLINGENSTEIN: *Staatsverwaltung und kirchliche Autorität im 18. Jahrhundert. Das Problem der Zensur in der thesesianischen Reform.* Wien, 1970.

9 Lanosović je preveo tradicionalni franjevački priručnik *Octava Seraphica* pod naslovom *Osmina Serafinska* (rukopis u knjižnici franjevačkog samostana u Slav. Požegi), što svakako znači da je bio dovoljno otvoren i prema prijašnjoj molitveničkoj baštini.

10 Hans HOLLERWEGER: *Die Reform des Gottesdienstes zur Zeit des Josephinismus in Oesterreich.* Regensburg, 1976, 422–434.

Antonia Muratorija koji je tražio da vjernici umjesto uobičajenih molitava mole Psalme, a kod mise sudjeluju moleći molitve svećenika.¹¹ Lanosović je u uputama na kraju molitvenika također pod utjecajem Muratorija koji želi takav sadržaj molitava da one nužno vode k oživotvorenju kršćanskih kreposti.¹² Poznato je da je kasni janzenizam u Austriji usvojio Muratorijeve stavove s obzirom na obnovu kršćanske pobožnosti, a jozefinizam je opet u svojem stavu prema Crkvi ugradio zasade kasnog janzenizma u svoj idejni poklad.¹³ Sve te tendencije, tj. Muratorijevo reformno gledanje, janzenistička shvaćanja¹⁴ te jozefinistički stav prema crkvenom životu, mogu se zapaziti u sadržaju i izboru molitava u Lanosovićevoj *Bogomolnoj knjižici*. Zato je taj molitvenik osobito važan dokument i jozefinističke molitveničke literature, na hrvatskom jeziku kao i utjecaja jozefinističkih reformi na život Crkve u Hrvatskoj na početku vladanja cara Josipa II, tj. u vremenu punog provođenja crkvenih reformi u duhu jozefinističkog prosvjetiteljstva.

Bogomolna knjižica može biti zanimljiva također kao književni i jezični spomenik. Lanosović ju je objavio nakon svojih dviju gramatika: *Uvod u latinsko ričih slaganje* (Osijek, 1776) i *Neue Einleitung zur slavonschen Sprache* (Osijek, 1778). Te gramatike pokazuju da je Lanosović usvojio slavonski književni idiom, tj. štokavsko-ikavski govor koji je u to vrijeme već pokazivao tendencije nadilaženja govornih granica same Slavonije. Jednako je tako Lanosović pisao pravopisom koji su izgradili i prihvatili franjevački pisci u Slavoniji i među Hrvatima u Podunavlju već prije njega. Ako *Bogomolna knjižica* i ne bude osobito zanimljiva jezikoslovcima i povjesničarima književnosti, jer u njoj Lanosović primjenjuje već prije usvojena jezična i pravopisna rješenja, povjesničari hrvatske nabožne i teološke literature ne bi je smjeli mimoilaziti, osobito kad istražuju crkvenu literaturu iz vremena jozefinizma.

---

11 Eleonore ZLABINGER: *Ludovico Antonio Muratori und Oesterreich*. Innsbruck, 1970, 133, 134.

12 *Isto djelo*, 145–147.

13 Peter HERSCHE: *Der Spätjanzenismus in Oesterreich*. Wien, 1977, 381–385.

14 U samoj *Bogomolnoj knjižici* prvi ciklus misnih molitava predviđa samo tzv. duhovnu pričest, dok o sakramentalnoj pričesti uopće nema govora (27, 28). Drugi ciklus misnih molitava u vrijeme pričesti poziva molitelja da se prisjeti Isusovog pokopa u grob (46). Premda takav sadržaj molitava ne mora biti isključivo rezultat utjecaja janzenizma, ipak je neuputno ne računati s njegovim mogućim utjecajem.

„BOGOMOLNA KNJIŽICA“ VON LANOSVIĆ WURDE GEFUNDEN

Vatroslav Frkin fand in der Bibliothek der Familie Brlić in Slavonski Brod ein Exemplar des schon seit längerer Zeit verlorenglaubten Gebetbuches Molitvena knjižica (Gebetbüchlein) von Marijan Lanosović (1742–1812). Dieses Werk wurde auf 141 Seiten 1782 in Budim (Ofen) gedruckt, und stellt ein charakteristisches Dokument der Gebetbuchliteratur aus der Zeit des entwickelten Josephinismus bei den Kroaten dar. Deshalb ist dieses Büchlein einer eingehenden Untersuchung wert.